

ЗБИРАЛЬНИЦТВО НА ЗАХІДНОМУ ПОЛІССІ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХАІЧНИХ УЯВЛЕНЬ УКРАЇНЦІВ У ХХ СТОЛІТТІ

У статті аналізується проблема збереження і функціонування архаїчних уявлень про природу, розглядаються привласнюючі форми господарювання на території волинського Полісся.

Ключові слова: збиральництво, ягоди, гриби, вірування, прикмети, Полісся.

Суть архаїчного світосприйняття, – на думку вчених, – полягає в тому, що всі життєво важливі дії – народження, шлюб чи смерть, заснування поселення, зведення житла чи оранка землі тощо – є цінними не самі по собі, а як повторення якогось ідеального зразка, якоїсь міфічної прадії, засобом чого виступає ритуал¹. Елементи архаїчного світосприйняття знаходимо у ритуальних діях приурочених не тільки до Різдва і Великодня, народин і весілля, висівання і збирання культур тощо, але й у діях які виконувалися (виконуються) при полюванні на дичину і ловленні риби, догляді за бджолами і збиранні ягід. Велика кількість ритуальних дій, у яких простежується культ рослинності (який, звісно, є більш давнім, ніж культ родючості), пов'язана саме із збиранням ягід, грибів, рослин.

Зважаючи на те, що привласнювальні промисли виникли раніше відтворювальних занять, отже, й ритуальні дії, що їх супроводжують є більш давніми і відображають більш ранні етапи у розвитку людського суспільства. Істотну роль в житті первісної людини збиральництво починає відігравати в епоху мезоліту. Досліджуючи первісну історію Полісся Л.Мацкевой відзначає, що в ранньому мезоліті тут переважало полювання, а для пізнього характерні мисливство, рибальство і збиральництво. Поліські ландшафти (Волинське і Мале Полісся) на той час мали забезпечувати мисливця звіром і рибою, а збирача – ягодами, грибами і коренеплодами². Саме в цей час і формуються перші звичаєво-обрядові норми, пов'язані із збиранням ягід, грибів, трав та інших дарів природи. Характерною рисою первісності є недиференційованість сфер життя, зрощення виробничої, соціальної та духовної діяльності, що визначається як синкретизм культури. Синкретичному мисленню, – за твердженням вчених, притаманне сприйняття світу як цілісного живого тіла, ототожнення людського й природного³. Саме ставлення до природи, як до "живого тіла" і визначило певні регламентації щодо збирання дарів природи, обряди, приурочені до самого процесу збирання, а також до використання зібраних рослин. Через здійснений ритуал давня людина намагалась вплинути на природу, ставлячи за мету добитись успіху у тій чи іншій справі. Тому навіть найпростіші роботи набирали "священного" характеру.

Проблема звичаїв та обрядів, приурочених до збирання ягід не знайшла належного висвітлення в етнографічній літературі. А першою до її з'ясування звернулася В.Борисенко, яка аналізуючи господарську діяльність холмшаків і підляшан зауважила, що українці на Підляшші, беручи першу ягідку в сезоні, примовляли: "Старий живіт, молодая ягода, дай, Боже, на здоров'я"⁴. А своєрідним поштовхом до цього відкриття стала випадкова зустріч на сільській зупинці на Київщині, де В.Борисенко стала свідком того, як одна з присутніх тут жінок, побачивши кошик з чорницями в іншої жінки, взяла ягідку, швидко з'їла її і проказала примовку, подібну до вище наведеної. Завдяки В.Борисенко, яка першою звернула увагу на цю проблему, сьогодні нагромаджено чималий польовий матеріал, який свідчить про значне поширення і різноманітність звичаїв та обрядів, приурочених до збирання ягід. Частина матеріалів вже опублікована⁵, а в даній статті звернемося до нових експедиційних записів із Рокитнівського (далі – Рокитн.), Сарненського (далі – Сарн.) і Дубровицького (далі – Дубр.) районів Рівненської області.

Елементи архаїчного світосприйняття простежуються в основному у звичаях, пов'язаних із збиранням чорниць, менше – журавлини. Більшість звичаєвих норм, однак, приурочено до тих чи інших дат християнського календаря, що є результатом трансформації давніх дохристиянських світоглядних норм під впливом християнства.

Все життя давніх народів підпорядковувалось певних нормам і правилам. Тому важливе значення в календарі збирача має початок збирання ягід. Збирацький сезон на Поліссі ще до недавнього часу був суворо регламентованим, що є свідченням бережного ставлення до природи, яка була джерелом існування давніх людей. Тому основним у системі світоглядних уявлень є "екологічний аспект". Існування давніх мисливців і збирачів цілком залежало від відновлення природних запасів у "кормовому" регіоні, завдяки чому вони до тонкощів знали навколишню місцевість, звички тварин та властивості рослин і регулювали їх споживання.

Стосовно початку збирання чорниць, то він коливався в межах Сьомухи – Дев'ятухи (Дев'ятніка) – Десятухи (Десятніка), що відповідає сьомому – дев'ятому – десятому тижням після Великодня. Якщо Сьомухою респонденти вважають сьомий тиждень після Великодня, то Дев'ятуху і Десятуху визначають по-різному. Одні стверджують, що це, відповідно, дев'ятий і десятий тижні після Великодня, інші – дев'ята і десята неділя, треті говорять, що Дев'ятуха припадає на четвер, а Десятуха – на п'ятницю, а четверті (переважають) взагалі не можуть прив'язати визначені терміни до якогось конкретного дня. Щодо збирання ягід перед Трійцею маємо мало свідчень. Переважна більшість респондентів наголошує, що початком ягідного сезону був період в межах Сьомухи-Десятухи: "Чорниє завжди збирають, як Тройца, а буває, що і після неї. Десятуха її звать. Ідуть на тую Десятуху, ето по ягоді, значіца – вже є ягоді"⁶; "То в нас кажуть, що Дев'ятуха-Десятуха, то то вже треба йти по черниці"⁷; "На Десятніка й на Дев'ятніка... починали"⁸; "...колись ягоди брали, і тепер починають брати на Дев'ятуху. После Трійци, на Дев'ятуху"⁹; "тогда, як було Дев'ятнік, ето словом, девять недель от Паски, то ходілі вже, ходілі"¹⁰; "Коліс, ето на Дев'ятуху ідут першіша"¹¹; "... до Десятухі, часом, то спіли, на Десятуху спіли"¹².

Поліщуки переконані, що на Сьомуху достигало сім ягодинок в лісі, на Дев'ятуху – дев'ять а на Десятуху – десять: "На Сьомуху – сім ягодинок поспее, на Дев'ятуху – дев'ять"¹³; "На Дев'ятуху, коліс казали, дев'ять ягодинок спелих є, на Дев'ятуху, о"¹⁴. У с. Кривиця (Дубр.) кажуть, що на Дев'ятуху лелека кладе на гніздо дев'ять гілочок, а на Десятуху – десять, а в лісі треба знайти відповідно дев'ять або десять ягодинок¹⁵.

Відзначаючи, що вірування в те, що на Дев'ятуху і Десятуху достигає дев'ять і десять ягодинок поширені на усій території досліджуваного регіону, в той же час варто зауважити що нами зафіксовані окремі локальні особливості цього звичаю. Наприклад, у ряді сіл вважають, що достигає не дев'ять – десять ягодинок, а кожна дев'ята і десята ягода: "Десятая ягода спела. ... дай ходілі брать"¹⁶. У с. Боровому (Рокитн.) вважають, що на Дев'ятуху потрібно знайти дев'ять ягодинок, а на Десятуху – набрати десять "наберушок" (плетені ємності для збирання чорниць)¹⁷. В одних селах говорили, що на Десятуху починався масовий збір чорниць. В інших стверджували, що в цей час вже завершувався збір чорниць, тому в лісі не достигала, а залишалась лише десята ягода, а решта були вибрані.

Такі відмінності у звичаях, приурочених до початку збирання чорниць можна пояснити природо-кліматичним фактором – ріння чи пізня весна, від чого залежало досягання ягід, а також християнським календарем – ранній чи пізній Великдень. Саме при пізній весні або Великодню до Десятухи дійсно могла залишитись лише кожна десята ягода, а ягідний сезон розпочинався вже на Дев'яту, а то й на Трійцю. Підтвердження цьому знаходимо у відповідях респондентів: "О, як рання, Тройца, то ше їх [чорниць – А.Д.] і нема. Як позна Тройца, то вже вони є на Дев'ятніка, і на Десятуху вже добре є"¹⁸. Отже, наведені матеріали свідчать, що початок збирання чорниць пов'язували саме із Трійцею, Дев'ятухою і Десятухою. Хоча терміни ягідного сезону залежали не стільки від традицій, що склалися у тому чи іншому регіоні, скільки від того ранній чи пізній Великдень і весна.

Повсюдне поширення має традиція використання перших набраних чорниць. Респонденти наголошують, що перший раз (на Дев'ятуху) ішли, щоб набрати на вареники: "Цьо вже, як першіє появлятса, то саме ж скорий варимо вареники із свіжих"¹⁹. Подекуди цей звичай існує й сьогодні: "то й зараз на Дев'ятуху ідуть. На вареникі набирають... І зараз таке є"²⁰. "Цьо вже,

як першіє появлятса, то саме ж скорий варимо вареники"²¹. Отже вареники можна розглядати як обрядову страву, яку готували на початку ягідного сезону.

Чорниці, зібрані на Дев'ятуху вважалися цілющими, лікувальними. "А, ну то ходілі на Дев'ятуху і на Десятуху брать черніку для лікарства. І на Івана Купала. То для лікарства ходілі собірать черніку"²². Збирання чорниць з лікувальною метою саме на Дев'ятуху становить специфіку Рокитнівщини. В інших регіонах Західного Полісся найбільш цілющими вважали чорниці, зібрані на Івана Купала (іванові ягоди, купалові ягоди)²³. Більшість опитаних респондентів цього району нічого не чули про лікувальні властивості купальських чорниць. На питання, чи збирали чорниці в цей день і чи є вони цілющими, мають іншу мотивацію: "Не пам'ятаю, бо на pewno, шо не. В нас люди тоже стараються не ходіть, тому шо свято"²⁴. І лише окремі відзначали: "Кажуть, на Івана Купального ягоди йдуть брать, щоб помагали, лікарство"²⁵. У селах Сарненського і Дубровицького району вірять у цілющість купальських ягід: "На Івана треба – лєчєбніє"²⁶.

Важлива роль у первісних світоглядних моделях належить магії, яка, на думку вчених, базується на переконанні людини в тому, що вона може безпосередньо впливати на природу²⁷. З рядом магічних дій зустрічаємося і при збиранні ягід. Зокрема, у ряді сіл Сарненського району (зауважимо, що тільки цього району і тільки в цих селах, в інших звичай невідомий) зафіксований цікавий звичай, пов'язаний із збором перших чорниць. Тут першу жменьку зібраних в сезоні ягід (в окремих селах – і грибів) клали на пеньок. Пояснення звичаю різне. Одні стверджують, що ягоди клали для того, щоб вони "велися", "заплодились", "шоб Бог родів далей", "шоб больш було ягодок": "на пеньок тре положить. Перші, правда так. Так само як грибі йті. Найшов грибі, положіть, шоб веліса грибі. Тиї, шо на пеньочок, скільки там озьмеш, положиш, там вони остаються"²⁸; "А набрали ягід тай на пеньочок, шоб пташечкі довбалі. А шоб пташечкі ілі, да шоб больш було ягодок"²⁹. Окремі респонденти лише бачили, що таке роблять, а самі не робили і не знають для чого. Пояснення респондентів щодо звичаю дають підстави розглядати його як жертву, жертву лісу, природі, як певну "плату" за те, що людина користується її дарами.

Загальнопоширеним є звичай з'їдати першу зірвану в році ягідку. Окремі респонденти наголошують на тому, що це має бути дев'ять ягодин (чорничок), знайдених під час першого виходу до лісу на Дев'ятуху: "колі ми приходимо в лес, то мі так, нас матере то учілі, шо коли йдемо вже на Дев'ятуху в лес..., треба з'їсти нам дев'ять ягодин"³⁰. Отже, саме на Дев'ятуху відбувалось розговіння ягодами. За традицією, їх приносили й старим та німичним людям, які не могли піти до лісу.

Важливу роль в архаїчному світосприйнятті відігравала вербальна магія, яка супроводжувала і збирання ягід. Наші предки вірили у велику силу слова, тому всі важливі дії супроводжували різноманітними замовляннями. Майже в усіх обстежених селах нами зафіксовано багато примовок до першої ягідки: "Нова новіна на старе черево"; "Нова новіна на живот здоровіна"; "Перва ягодинка, да шоб не боліла голова і спінка"; "Нова новінка, шоб не болєла ни голова, ні спінка"; "Нова новінка, шоб не боліла не живот, не спінка"; "Нова новина, шоб не болів ні зуб, ні голова"; "Новін-новина, шоб не болєв ни живот, ни голова"; "Нова новинка, стара старинка, шоб не болів ні живіт, ні спінка"; "Новінка, шоб не боліло ні черево, ні спінка"; "Перша новінка, перша новінка, шоб не боліла спінка, не головка, і не ручкі, і не ножкі, шоб ходили да робили, отакєє!"; "Нова новінка, шоб не боліла ни головка, ни спінка, ни ножкі, ни ручкі, шоб все було удачліво"; "Перша новинка, шоб не болів животок і спінка. І кинеш у рот".

Як бачимо, примовок багато, але всі вони подібні між собою. Це своєрідні замовляння, спрямовані на накликання здоров'я на все життя. Яскравим підтвердженням цієї думки можуть бути примовки із сіл Залав'я (Рокитн.) і Літвиця (Дубр.): "Як першу ягодку взяли, ємо і кажу: Тоді заболить мені живот і голова, як Параска приведе дитя. А вона вже старенька (*тобто вже не може мати дітей* – А.Д.). От ... І вже кидаєш ягодинки в рот"³¹; Або "Нова новинка, шоб не болів не живот, не спінка... шоб тоді заболів, як там яка сусідка, чи стара, хлопца приведе". А в с. Глинне (Рокитн.) навіть наголошували на тому, щоб нічого не боліло "до самої смерті": "Нова новіна, на живот здоровіна". Шоб не болєла ні живот, ні голова. До самої смерті". А от у с. Ремчиці (Сарн.) замовляння "нова-новинка" було спрямоване на врожай:

"Шоб зародило добре... То такє кажне каже. Шоб новинка. Але шоб зародило, шоб Бог дав добрий врожай"³².

Наведені примовки-замовляння, звернені до першої ягоди, виголошували або перед тим, як з'їсти.

Разом з тим в межах досліджуваного регіону є певні відмінності щодо того, коли (до чого, до якої новини) виголошували названі примовки. По-перше, більшість респондентів наголошували, що так казали тільки до чорниць, а окремі – що до всіх ягід, які достигали і коли їли першу стиглу ягоду, за винятком журавлини, бо вона дуже кисла і її не їли. По-друге, якщо в Рокитнівському районі стверджували, що подібні примовки говорили тільки до ягід, то на Сарненщині і Дубровиччині чимало респондентів відзначали, що таку ж примовку проказують до всього нового – і до ягід, і тоді, коли їдять першу картоплю, помідор тощо. Якщо на Рокитнівщині примовку "нова новинка" говорили лише до ягід, то на Сарненщині і Дубровиччині ще й до іншої новини (овочів, які їли вперше в році, щавлю), а то й лише до останнього.

Стосовно співу за ягодами, то одні респонденти відзначали, що в лісі співали: "Спевали. О-о-о-х, доцю! Яке ми песне співали!"³³; або "Співали в лісі багато. Разни пісні"; "Спевали. І тепер співають. На машинах їдуть, то співають. І додому їдуть, і в лісі. Хто й набрав, хто й не набрав, то співають"³⁴, а інші говорили, що "За ягодами не співали, старалися набрать"³⁵. Суто ягідні пісні практично не зафіксовані. У с. Кричильськ (Сарн.) побутує весільня пісня у якій згадуються ягоди: "Ой якіє свахи да моторніє, поїдем по ягоди. – По якіє? – Да по чорніє"³⁶. А у с. Велике Вербче (Сарн.) записаний фрагмент ягідної пісні: "Якось... една казала: "Мене мати породила, ягоди беручи". Була беременна да й пушла по ягоди, да й вже проспівала пісню. Каже: "Мене мати породила, ягоди беручи і мені долю таку вделіла..."³⁷. Подібні тексти зафіксовані нами у ряді поліських сіл Волинської області³⁸. Отже, можна припустити, що раніше ягідні пісні мали значну ширший регіон побутування.

Збирання ягід, як і кожна робота, супроводжувалося різноманітними звичаєвими діями. Приступаючи до роботи, жінки-ягідниці молилися, просили Божої помочі. І тепер зберігаються подібні звернення. Спеціальні "ягідні" замовляння, побудовані на зверненні до Бога і Божої матері, записані нами у с. Залав'я (Рокитн.): "Я йду в лес... "Отче-наш" переказала і кажу: Йду я в путь, за мною всі святіє йдуть. Сам Господь впереді, Божа Мати позаді. А янголіки по боках. Стережить і бережить і мене ягоди покажить!"³⁹; або подібна: "Господи, приступи і помоч принеси і з спиц, і з колодиц, і з хлопцов, і з дивок, і з молодиц. А Господня Божа Мати, поможи мні ягодок набрати". Відомо й таке примовляння: "Господі, приступи, поможи, й спор покажи, шоб набрать ягодок. Од ягодиночки до ягодиночки, да буде жменечка, од жменьочки до жменьочки, да буде наберушечка, чи ведеречко, ну, шо ти там береш, да й вже начинаєм брать"⁴⁰. Як бачимо, в останній примовці називається конкретний результат, якого має досягти жінка-ягідниця в процесі збирання ягід.

Крім прохання допомоги (Божої помочі), жінки, починаючи збирати ягоди, просили захисту від "всього нечистого", від "поганого", тобто від вужів, гадюк тощо: "Господи, поможи да сохрани од усякої погані". Як бачимо, знову ж таки, надію на захист покладали на Бога. Лише у с. Велике Вербче (Дубр.) зафіксований старіший звичай: по дорозі до лісу перевертати на другий бік щось із одягу (хустку, фартуха): "В нас една баба, така сусідка келе мене. Йдем ми в ліс, а вона... до нас, таких о, девчат, каже: ...переворочайте на себе одежу, чи хвартушка, чи хусточку, на другій бук перекинете. А я кажу: А нашо сьо, бабо, так? – Уй! Не знаєш нащо! Нічого не будеш бачити в лісі поганого... То ми хустки навиворот переворочалі і хвартушкі... То не будеш бачити, ну, всякого, всякого, як каже, гадості, не будеш бачити"⁴¹. Безперечно, що даний звичай є більш давнього, дохристиянського походження, адже в його основі лежить віра у в особливі властивості певних предметів, у їх здатність захистити від всього "нечистого". Зауважимо, що загальнопоширеним є також використання з такою метою трав, металевих виробів тощо.

Після завершення ягідного дня дякували Богу за допомогу і просили допомоги донести ягоди додому. У ряді примовок, незважаючи на звернення до Бога, простежується давня народна основа – "комарова ножка", "вовча бега", "медведьова сила", "легка нога": "Поздоров, Боже, Левка, шоб була нижка легка"⁴²; "Спасіба Богу. Дай мне, Боже, дорожку, комарову ножку, а вовчу бегу, а медведьову силу, шоб я не вгадала, коли здоров'ям своїм з ягодками забегу.

Отакє"⁴³; "На кумарову ножку скороти, Боже, дорожку. Й дай нам силі дійти скоренько додому. В нас така була і повсєгда і тепера така традиція. Зокрема, у с. Єльно (Рокитн.), дякуючи Богу за допомогу, просили сприяння на наступний день: "Іду додому: Дякую тобі, Боже, що ти дав мнє сили, здоров'я, да я набрала, да йду здорова додому. Да й всьо. Ше дай, Боже, щоб ше завтра"⁴⁴. А у с. Березове (Рокитн.) приказували: "Добраноч, дело, щоб взавтра не надоело"⁴⁵; Зважаючи на те, що жінки всі дні ягідного сезону проводили у лісі, така примовка бачиться доречною.

Масовий збір чорниць завершувався здебільшого до дня Петра і Павла, який вважають вже "осіннім" святом. Однак, якщо весна пізня, то, відповідно і ягоди досягають пізніше і збирають їх довше. У селах Ремчиці і Цепцевичі (Сарн.) зафіксований петропавлівський звичай "давяти зозюлю". Цього дня жінки збиралися, брали сир, ще якусь їжу і йшли по чорниці. Їли в лісі сир, вважаючи, що таким чином вони "давлять зозюлю": "А вже на Петра, вже йдуть зозюлю давить, бо вже ягоди берут... Сир берут в ліс. І єдять сир і зозюлю давлят сиром. Ми так ходилі колісь"⁴⁶.

У трьох селах – Єльно, Переходичі (Рокитн.) і Сварицевичі (Дубр.) зафіксований звичай "заламувати осину" або березу, тобто загинати осикову чи березову гілку в кінці ягідного сезону, коли вирішили більше по чорниці того року до лісу не йти.

Крім того, коли востаннє йшли з лісу, то дякували йому за ягоди і просили Бога дочекатись, щоб і наступного року їх збирати: "Спасібо, лісок, що народив ягідок. Дай, Боже, за год дождати, і на той рик збирати"⁴⁷.

Як бачимо, у звичаях та обрядах, приурочених до збирання чорниць, практично до кінця ХХ століття збереглися окремі елементи архаїчного світосприйняття, які виражаються у регламентуванні термінів збирання ягід, у приуроченні початку збирання до тих чи інших днів календаря (Сьомуха, Дев'ятуха, Десятуха), у традиціях розговіння першою ягодою, у примовках до першої ягоди, у звичаї класти перші ягоди на пеньок, у примовках перед збиранням і після завершення збирання ягід, у звичаї на завершення сезону заломлювання берези або осини тощо. Істотний вплив на архаїчне світосприйняття поліщуків мало християнство, що спричинило "християнізацію" примовок, приурочених до збирання ягід (прохання помочі у Бога, Божої матері), вірування у цілющість ягід, зібраних у певні дні церковного календаря, що мають локальне або повсюдне побутування (Дев'ятуха, Івана Купала), та приуроченість до них основних етапів термінів збирання ягід.

¹ Бунятян К.П. Давнє населення України: Навч. посіб. – К., 2003. – С. 210.

² Мацкевой Л.Г. Мезолит запада України. – К., 1991. – С. 109.

³ Бунятян К.П. Давнє населення України. – С. 207.

⁴ Борисенко В. Основна господарська діяльність // Холмщина і Підляшшя: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1997. – С. 111.

⁵ Дмитренко А. Збирання ягід і архаїчні елементи світоглядних уявлень українців Волині і Західного Полісся // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – Вип. 15. – К., 2003. – С. 24 – 30.

⁶ Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі – ДНЦЗКСТК). – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитренко (далі – Дмитр.) – D10S2.

⁷ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 11 – 3.

⁸ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 7 – 3.

⁹ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 8 – 5.

¹⁰ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 13 – 3.

¹¹ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 16 – 2.

¹² ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D7S3.

¹³ ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D6S6.

¹⁴ ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D5S3.

¹⁵ ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D3S2.

¹⁶ ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D4S6.

¹⁷ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 20 – 2.

- ¹⁸ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 8 – 5.
¹⁹ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 1 – 10.
²⁰ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 19 – 5.
²¹ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 1 – 10.
²² ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 16 – 5.
²³ Дмитренко А. Збирання ягід і архаїчні елементи світоглядних уявлень українців Волині і Західного Полісся. – С. 25.
²⁴ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 3 – 4.
²⁵ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 7 – 2.
²⁶ ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D2S2.
²⁷ Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. – К., 2000. – С. 16.
²⁸ ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D4S3.
²⁹ ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D4S6.
³⁰ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 20 – 2.
³¹ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 6 – 1.
³² ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D1S4.
³³ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 3 – 3.
³⁴ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 12 – 2.
³⁵ ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D2S4.
³⁶ ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D4S3.
³⁷ ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D7S4.
³⁸ Дмитренко А. Збирання ягід і архаїчні елементи світоглядних уявлень українців Волині і Західного Полісся. – С. 27 – 29.
³⁹ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 5 – 2.
⁴⁰ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 3 – 3.
⁴¹ ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D7S4.
⁴² ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D8S2.
⁴³ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 6 – 1.
⁴⁴ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 7 – 3.
⁴⁵ ДНЦЗКСТК. – Ф. Рокитне-2006. – Од. зб. Дмитр. – 13 – 3.
⁴⁶ ДНЦЗКСТК. – Ф. Сарни-2008. – Од. зб. Дмитр. – D1S4.
⁴⁷ Там само.

В статье анализируется проблема сохранения и функционирования архаичных представлений о природе, рассматриваются присваивающие формы ведения хозяйства на территории волынского Полесья.

Ключевые слова: собирательство, ягоды, грибы, верования, приметы, Полесье.

In the article the problem of maintenance and functioning of archaic ideas about nature is analysed, appropriating forms of household on the territory of Volyn' Polissia are examined.

Keywords: gathering, berries, mushrooms, beliefs, signs, Polissia.